

BOEKBESPREKINGEN

*H. W. Siemens. Die Zwillingspathologie.
Berlin, Julius Springer. 1924. 103 bldz. prijs
M. 2.50.*

Reeds Francis Galton heeft het belang van den tweeling voor erfelijkheidsstudiën ingezien en op de veelvuldige overeenkomst in erfelijke eigenschappen gewezen. Dit belang is nog meer naar voren getreden sedert men weet, dat de menschen juist op grond van hun genetischen aanleg in tal van eigenschappen onderling verschillen, een verschil, dat zich zelfs tot kinderen van één ouderpaar uitstrekt, en verklaard kan worden door de wetten, die de overdracht van erfactoren beheerschen.

Naast de tweelingen, die evenveel van elkaar verschillen als de overige broers en zusters, staan de z.g. *identieke* tweelingen, wier groote gelijkenis de veronderstelling toelaat, dat ze, uit één bevrucht ei zijn ontstaan, dat tijdens de eerste ontwikkeling tot twee individuen — in plaats van tot één — is uitgegroeid. Naar analogie van hetgeen de studie der zoogdier-ontwikkeling leert, mag men tot dezen gemeenschappelijken oorsprong uit één ei besluiten. Trouwens ook bij den mensch kan uit de gemeenschappelijke vruchtvliezen reeds bij de geboorte dikwijls de ééneïge tweeling worden herkend. Bij dezen tweeling vindt de geneticus verwezenlijkt, wat overigens alleen de botanicus bij zijn erfelijkheidsproeven somtijds aantreft, n.m. de beschikking over materiaal met volkomen gelijke erfelijke samenstelling. Er mogen theoretisch kleine erfelijke verschillen denkbaar zijn in de splijtingshelften, die den ééneïgen tweeling doen ontstaan — over het algemeen mag men toch zeggen, dat die verschillen niet grooter zijn dan die tusschen rechter en linker lichaamshelft van één persoon. Dit is b.v. gebleken bij dactyloscopisch onderzoek van het vingerpatroon, waarover nog onlangs een groot onderzoek in Noorwegen is gedaan.

Men zal begrijpen, dat de studie van den identieken tweeling somtijds in staat stelt, eigenschappen op erfelijke en niet-erfelijke basis berustend, van elkaar te onderscheiden. In zijn bovengenoemd boekje heeft de schrijver nog eens de aandacht op deze mogelijkheid gevestigd, waarbij hij ook het belang van den tweeling voor een onderzoek naar de erfelijkheid van ziekelijke afwijkingen op den voorgrond heeft gebracht. Literatuurstudie en eigen onderzoek hebben hem aldus in staat gesteld de erfelijkheid van bepaalde afwijkingen te bevestigen of te ontkennen. Hij is hierbij niet doctrinair te werk gegaan, doch heeft rekening gehouden met de samenwerking van inwendige en uitwendige factoren. Het komt n.m. niet zelden voor, dat de erfelijke basis aanwezig is, doch de uiting in den verschijningsvorm door secundaire factoren wordt geremd of bevorderd. Dat zijn de gevallen, waarin men ook bij erfelijke gelijkheid, kleine verschillen in eenige eigenschappen bij den identieken tweeling vindt. Onder zijn materiaal beschrijft Siemens aldus een ongetwijfeld ééneïg paar tweelingen, die echter uiterlijk weinig gelijkenis vertoonen, doordat de ééne tweeling een vervorming van den schedel reeds vóór de geboorte heeft ondergaan, welke op alle gezichtsdeelen, ook op de uitdrukking van het gelaat terugwerkt. Bij dit tweeling-onderzoek moet men steeds van de correlatie-statistiek gebruik maken ten einde elke overeenkomst te vergelijken met die van de overige familieleden en ten einde instaat te zijn de frequentie van een afwijking te toetsen aan de algemeene frequentie in de bevolking.

Dergelijke onderzoekingen hebben o.a. Siemens doen besluiten, dat links- en rechtshandigheid niet steeds, zooals men veelal aanneemt, zuiver erfelijk zijn aangelegd. Onder 45 identieke tweelingen werden er n.m. 9 gevonden, waarvan de

ééne tweeling links- de andere rechtshandig was. Invloed van opvoeding kan hier natuurlijk niet in het spel zijn, maar wel andere — vermoedelijk reeds vóór de geboorte werkende, niet-erfelijke invloeden. Ook de verspreiding van moeder-vlekken, ofschoon de frequentie dier pigmentvlekken zeker met den erfelijken aanleg in verband staat, is ongelijk bij den identieken tweeling. Daarentegen kon bij tal van normale eigenschappen, zoowel als bij afwijkingen van lichaam en geest, waarvan de erfelijke grondslag nog onzeker was, tot een zoodanige besloten worden.

S i e m e n s is bezig te München een archief in te richten, waar de erfelijkheids-onderzoekingen van tweelingen worden neergelegd en hoopt, dat anderen zijn voorbeeld volgen om de beschikking te verkrijgen over een groot studiemateriaal, dat ongetwijfeld het onderzoek omtrent de verhouding van erfelijke en niet-erfelijke factoren in den verschijningsvorm van den mensch zal bevorderen.

M. A. v. H.

Eugène Pittard: Les Races et l'Histoire.

Introduction ethnologique à l'Histoire. Paris

1924, 619 blz. Prijs 20 frs.

Een in menig opzicht uitnemend boek, voorwaar, waarmede de anthropologische literatuur werd verrijkt, een boek, getuigend van groote kennis, groote belesenheid en bezonken oordeel. Na het overlijden van D e n i k e r, aan wien het samenstellen van dit werk aanvankelijk was opgedragen, heeft P i t t a r d deze inderdaad zeer moeilijke taak op zich genomen.

Schr. heeft zich daarbij de vraag gesteld van de beteekenis der rassen voor de geschiedenis der menschheid, van de betrekkingen tusschen ras en historie, of en in hoeverre de gebeurtenissen, die de geschiedenis vermeldt, tot ras-gebeurtenissen kunnen worden teruggebracht. Een ingewikkelde vraag, ongetwijfeld, waarop bij onze tegenwoordige kennis het antwoord nog niet met zekerheid is te geven. Bij een dergelijk onderzoek moet natuurlijk allereerst tot klaarheid zijn gekomen, wat men onder rassen heeft te verstaan. Te dien opzichte sluit P i t t a r d zich aan bij de definitie van M a r c e l i n B o u l e, die in zijn voortreffelijk werk „Les Hommes fossiles” schrijft: „On doit entendre par race la continuité d'un type physique, traduisant les affinités de sang, représentant un groupement essentiellement naturel, pouvant n'avoir, et n'ayant généralement rien de commun avec le peuple, la nationalité, la langue, les mœurs, qui répondent à des groupements purement artificiels, nullement anthropologiques et ne relevant que de l'histoire dont ils sont les produits”.

Bij de bepaling van het ras heeft men dus slechts rekening te houden met de lichamelijke eigenschappen van den mensch.

Zeer terecht zegt P i t t a r d: „les faits ethnographiques, linguistiques, historiques, nous ont fréquemment voilé, par des mirages décevants, les réalités anthropologiques”.

Schr. gaat dan na, welke ras-elementen in den loop der tijden in de verschillende landen — in hoofdzaak van de Oude Wereld — hebben geleefd en een rol van meer of minder beteekenis hebben gespeeld, alsook de tegenwoordige samenstelling der bevolking dier landen.

Het moet voor elken terzake deskundige wel duidelijk zijn, dat in een zooveel en zulk een enorm gebied omvattend werk niet veel meer kan worden gegeven dan een overzicht. Trouwens in zijn inleiding heeft de Schrijver zèlf daarop uitdrukkelijk de aandacht gevestigd: „Pour écrire un tel livre — zegt hij —, même envisagé comme il l'est ici, la collaboration de tous les anthropologistes eût été désirable. Il est impossible à un seul d'embrasser, avec assez d'autorité, la masse énorme des documents récoltés et non encore suffisamment classés et discutés:

leur critique réclame la connaissance détaillée de chacun des lieux considérés. Or, à moins de tromper par des apparences de savoir, il n'est pas imaginable qu'on puisse utiliser, jour après jour, tout ce qui s'écrit sur tous les peuples et dans toutes les langues de la terre. Ce livre ne peut donc être qu'une esquisse".

Elders weer merkt hij op: „D'après les plans que nous avons tracés, nous avons dû nous en tenir aux lignes essentielles, tenter de faire ressortir les éléments primordiaux composant la population considérée. D'ailleurs, dans l'état actuel des enquêtes anthropologiques, il eût été bien difficile d'aller au delà du point que nous avons choisi. Aucun pays en Europe ne connaît assez les détails de sa composition ethnique pour se permettre d'en dresser des cartes précises.

„Nôtre plus vif désir serait que ce volume contribuât à montrer, là où il n'existe pas encore, l'intérêt des recherches anthropologiques et à redonner, là où cet intérêt s'est un peu atténué, un nouvel élan en leur faveur."

Welnu, het wil mij voorkomen, dat de Schrijver in dit, zich voor oogen gesteld doel, is geslaagd. Het boek van Pittard geeft ons reeds veel, zeer veel zelfs, het zal stellig den beoefenaars der anthropologie uitmuntende diensten kunnen bewijzen. Maar dit boek geeft ons toch nog niet genoeg! Het blijft mijne overtuiging, iets waarop ik reeds meermalen de aandacht heb gevestigd, dat wij naast het boek van Pittard nog iets anders noodig hebben, namelijk uitvoerige, zoo volledig mogelijke monographieën, van de hand der daartoe meest competenten, over de anthropologische samenstelling der bevolking van elk land afzonderlijk. In zulke monographieën moet dan echter niet alleen vermeld worden, wat wij dienaangaande weten, of meenen te weten, maar vooral moet de aandacht gevestigd worden op de leemten onzer kennis, want juist dat kan en zal tot nadere en nuttige studie en onderzoek aanleiding geven. Ik blijf van oordeel, dat het een zeer verdienstelijk werk zou kunnen zijn van het „Institut international d'Anthropologie" om tot het doen bewerken van zulke monographieën het initiatief te nemen. „Il y a encore — zegt Pittard in zijn hoofdstuk over de anthropologie van Nederland — il y a encore de beaux jours pour nos collègues hollandais qui voudront connaître, dans tous leurs détails, les éléments ethniques de leur pays".

Maar datzelfde geldt zeer zeker ook voor de anthropologen in de andere landen, want inderdaad is het waar, dat onze kennis omtrent de lichamelijke gesteldheid en anthropologische samenstelling der bevolking in verreweg de meeste landen nog zeer veel te wenschen overlaat.

K. de Z.

Everard Gewin. Nederlandsch volksgeloof. Neerlandia, Arnhem. 1925. 130 blz. Prijs f 1.25.

In een drietal korte opstellen: „Volksgeneesmethoden, in den nacht, heksenwaan", behandelt schrijver in beknopte vorm het bijgeloof, de volksverhalen en de volksmeeningen uit Gelderland, het Sticht en het Gooi, waarmede hij persoonlijk heeft kennis gemaakt. Uit den aard der zaak kan een overzicht, dat in hoofdzaak op eigen onderzoek berust, niet op volledigheid aanspraak maken, evenmin is het mogelijk zich uit de fragmentarische resten van een afgestorven tijdvak der geestesontwikkeling, die zich in het onderbewustzijn van enkele volksgroepen hebben weten te handhaven, een duidelijk begrip te vormen van voorstellingen, die grootendeels tot het terrein der mentalité prélogique behooren. De uitingen van het volksgeloof, die op het primitieve dynamisme en de daaruit voortvloeiende magie, het animisme en andere vormen van een oorspronkelijke wereldbeschouwing berusten, zijn alleen door vergelijking met verwante verschijnselen bij naburige en verwijderde volksgroepen te verklaren. Bovendien dient het materiaal, waarvan men uitgaat, zoo uitgebreid mogelijk te zijn, daar de feiten, die ons ter oore

komen voor een deel afgesleten, beschadigde en verminkte resten zijn, die slechts door vergelijking met gelijksoortige gegevens eenigszins kunnen worden aangevuld en hersteld. Het ligt voor de hand, dat de folkloristische literatuur van eigen bodem voor de juiste interpretatie van eigen onderzoek daarbij van het hoogste belang is. Het lijkt mij, dat de schrijver aan den raad: „Warum in die Ferne schweifen, seh, das Gute liegt so nah", te weinig aandacht heeft geschonken. Tot mijn spijt mis ik onder de literaturopgaven, van de oudere Nederlandsche auteurs Waling Dijkstra en Sloet, van de nieuwere o.a. Drijver, Boekenooogen en Bakker, in wiens „kollen en belezen" en „geesten- en heksengeloof benoorden het IJ", deze belangwekkende vormen van het volksgeloof zoo degelijk zijn behandeld.

Ondanks deze opmerkingen beveel ik de lezing van dit aardige werkje, dat duidelijk blijkt geeft van de belangstelling en den ijver, waarmede schrijver zich in het volksgeloof van zijn omgeving heeft verdiept, gaarne aan. Hoewel de vrees, dat onze tijd de resten van het oorspronkelijke volksgeloof met een snelle vernietiging bedreigt, mij overdeven toeschijnt, is het aantal van hen, die zich tot onderzoek van de nog bestaande getuigenissen van den geestelijken voortijd voelen aangetrokken, klein genoeg, om iederen aanwas daarvan met vreugde te begroeten.

M. A. v. ANDEL.

Dr. Joh. Winkler. Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen. 80. 234 blz. Stuttgart 1925.

In den vierden jaargang (1909) van het tijdschrift „Die ärztliche Mission" verschenen achtereenvolgens eenige opstellen van dr. Joh. Winkler, toen zendeling-arts van het Rijnschê Zendelinggenootschap aan het hospitaal te Pea Radja (bij Taroetoeng, res. Tapanoei). In die opstellen werden hygiënische toestanden en opvattingen der Toba-Bataks behandeld. Ofschoon in de eerste plaats gezien van het standpunt van den geneesheer, bleek toen reeds, dat een behandeling van dit onderwerp noodwendig leiden moest op het gebied van den ethnoloog. Het is een gelukkig denkbeeld geweest, deze, in een weinig bekend tijdschrift verspreide artikelen te verzamelen tot een geheel en ze uit te geven als een afzonderlijk boekwerk, waardoor ze voor een veel grooteren kring toegankelijk zijn geworden, en men mag den schrijver gelukwenschen, dat hij, na heel wat moeite, er in geslaagd is voor zijn alleszins belangrijke studiën een uitgever te vinden niet alleen, maar ze ook te mogen zien verschijnen in een aantrekkelijk gewaad, waartoe de vele goede illustraties niet weinig bijdragen. Er is nóg een voordeel verbonden geweest aan het lange tijdsverloop tusschen de eerste verschijning van deze opstellen en de heruitgave in boekvorm: de schrijver heeft n.l. in dien tusschentijd zijn bestudeering van het onderwerp voortgezet en verschillende mededeelingen herhaaldelijk kunnen toetsen. Zoo heeft hij de gelegenheid te baat genomen, om zijn materiaal opnieuw te bewerken en, waar zulks wenschelijk bleek, aan te vullen. Het werk is daardoor geworden een goed samenhangend geheel, rijk gedocumenteerd en inderdaad „ein Beitrag zur Kenntnis des animistischen Heidentums", zooals de ondertitel luidt. Wat het werk zijn bijzondere waarde geeft, is, dat hier voor het eerst, wat de Bataklanden betreft, een men mag wel zeggen volledige beschrijving wordt gegeven van alles wat samenhangt met den Batakschen „datoe" (wichelaar, „tooverdokter", of hoe men zijn veelzijdig „ambt" omschrijven wil), en diens „wetenschap". In den Batakspiegel (1910) werd bijv. bij de bespreking van de voorwerpen van heidensch-godsdienstig gebruik, van wichelarij enz. opgemerkt (blz. 145): „Een opzettelijke bestudeering van deze voorwerpen en van hun gebruik, en van de daarin vervatte „wetenschap" ontbreekt nog grootendeels. Zij is ook... niet recht mogelijk zonder kennis van het Sanskrit, van de Indische godenleer en

van de Oud-Indische sterrenkunde". In deze leemte voorziet dan het werk van dr. Winkler voor een groot deel. Weliswaar is ook hij geen beoefenaar van het Sanskrit, maar hij heeft zich de hulp en voorlichting van ter zake kundigen weten te verzekeren en deze zijn hem vooral te stade gekomen bij de behandeling van het hoofdstuk over de berekening der invloeden van de astrologische „geestelijke wezens". In het algemeen trouwens is wat hij mededeelt over de kunst der wichelarij (blz. 183—224), voor zoover de Bataklanden betreft, grootendeels nieuw. Hetzelfde geldt van zijn mededeelingen omtrent de opleiding tot „tooverdokter" (blz. 72 e.v.)

Ter oriëntering gaat aan het eigenlijke werk als inleiding vooraf een beknopt gehouden beschrijving over de wereldbeschouwing der heidensehe Bataks (blz. 1—44), welke beschrijving vooral staat onder den invloed der eerste studiën van dr. Alb. C. Kruijver over het animisme en spiritisme bij de volken van Nederlandsch-Indië. Daarop volgen dan de in verschillende onderdeelen verdeelde twee groote afdeelingen van het werk: 1°. de hygiënische toestanden en opvattingen (blz. 15—71); 2°. de Bataksche tooverdokters (blz. 72—224).

Een zaakregister (dat wellicht nog wat uitvoeriger had kunnen zijn) maakt het gebruik van het werk gemakkelijker.

Al is volgens het slotwoord (blz. 225) „dieses Buch in erster Linie für Missionsfreunde geschrieben", de beoefenaars der ethnologie van Indonesië zullen den schrijver niet minder voor zijn arbeid dank weten.

M. JOUSTRA.

Dr. Herman Ten Kate: Over land en zee, schetsen en stemmingen van een wereldreiziger. 364 blz. Zutphen, W. J. Thieme & Co., 1925.

Met groote vreugde begroet ik het verschijnen van dit boek van onzen uitnemenden anthropoloog, ethnograaf en wereldreiziger. Ten Kate heeft, tot op den huidigen dag, in zijn vaderland niet de hooge waardeering en erkenning gevonden, waarop heel zijn werk en leven aanspraak mochten maken. Ik verwacht, dat dit boek hierin eenige verandering zal brengen. Ten Kate maakte heel zijn leven door wetenschappelijke reizen, vooral in Noord- en Zuid-Amerika, Oceanië en Azië (vooral Japan), maar Afrika, Australië en Europa bleven hem niet vreemd. Het is eene gelukkige gedachte geweest deze reeks van opstellen, getuigend van die veelvuldige reizen, in een deel uit te geven. Zij zijn alle rijk aan interessante waarnemingen, en prikkelend tot studie. Mogen zij vele lezers vinden!

S. R. S.

A. Bros. La Religion des peuples non civilisés. 3ième édition. Paris. P. Lethiellieux (1907 1re éd.) 360 pag. 8 francs.

Een boek, dat zijn afkomst en doel niet verzwijgt. „Nos monographies ne seront pas des oeuvres de pure érudition, mais un exposé du développement de (ces) religions, conçu d'après les meilleurs travaux et en faisant appel aux lois psychologiques et sociales." Eén uit een serie, die niet beoogt puur wetenschappelijk werk, maar voorlichting aan den leek, en gezien den tijd van verschijnen, niet meer up to date. Toch, als inleiding nog steeds de moeite waard, daar achtereenvolgens aan de orde komen: objet, méthode, psychologie du sauvage, animisme, magie, la religion, les tabous, le totémisme, mythologie, permanence et valeur du besoin religieux. In 't voorbericht wordt stelling genomen tegen het positivisme en de pure milieu-theorie, maar gewezen op „le souci de l'exactitude et la préoccupation de ne

faire appel à des causes transcendantes". Deze studie moet tot het verstand spreken, ze is gebaseerd op feiten, ook uit missiemonographieën, waarvan misschien de verklaring aanvechtbaar kan zijn, maar 't feit overeind staat en gebruikt kan worden. En juist dit laatste is wel 't aardigste in dit boek, want hoeveel materiaal ligt niet geborgen in de schijnbaar simpele verhalen, die maandelijks opzij gelegd worden. En hoeveel meer kon de zending, de missie nog niet geven aan feiten, die de studeerkamer zoo broodnoodig heeft. Nog meer van deze handboeken en nog meer ethnologie-studie bij de opleiding der mannen, die uitgezonden worden en ook bij de vrouwen! Vooral bij de vrouwen, want hoeveel meer zullen we te weten komen als ook 't vrouwelijk leven van den primitieve iets naar buiten laat schijnen. En zeker als 't psychologisch en sociologisch bekeken wordt. Zóó gezien heeft de aanbevelingsbrief van Mgr. Le Roy, die zelf een menschenleven te midden der primitieven sleet, den schrijver van: *La Religion des Primitifs, Au Kilimandsjaro, Les Fangs, Les Pygmées*, groote waarde. Ook hij vraagt: „rechercher les faits sans parti pris, les exposer, les coördonner." Maar beluisteren we hier niet tevens een geluid, dat veel later ook gehoord werd van Karl Beth? Hij geeft den auteur een practijklesje, hij vond bij de primitieven nog veel meer, o.a. een „substratum religieux, qui paraît très distinct, qui ailleurs est presque complètement couvert." De auteur geeft telkens feiten uit Tylor, Frazer en anderen en daarna zijn voorstelling van verklaring. Dat hij hierbij nadrukkelijk zich beperkt tot alle godsdiensten — en dehors de la Révélation mosaïque et chrétienne — zal hem wellicht verweten worden door zijn eigen medestanders, zoowel als door hen, die van andere meening zijn. (al is 't dan ook om andere motieven!)

De eindconclusie is, dat er bij ieder mensch neigingen te vinden zijn, die gaan in de richting van bescherming, van bovennatuurlijke krachten, van 't begrijpen en verklaren ervan, enz. Dit alles is anders dan wetenschap alleen. 't Is godsdienst in verschillende vormen, die echter geen bewijs zijn voor godsdienstig relativisme.

W. R. HEERE.

Alfred Rühl: „*Vom Wirtschaftsgeist im Orient*", Quelle und Meyer, Leipzig 1925.

De schrijver van dit keurig uitgegeven boekje van 92 bladzijden is professor in de Wirtschaftsgeographie aan de universiteit te Berlijn. Het is niet zijn eersteling in deze richting, want Rühl gaf in 1922 reeds een belangwekkende studie over de „Wirtschaftspsychologie des Spaniers" uit. Het nu aangeboden werk beteekent een schrede verder op den langen weg tot een vergelijkende typologie „des wirtschaftenden Menschen" (welke vaderlander geeft ons een Nederlandsch woord voor oekonomisch of wirtschaftlich?). De schrijver voelt zich, daar hij in het Oosten den invloed van den Islam wel moet aanroeren en meer dan dit, gevaarlijk dicht in de buurt van Webers bekend godsdienstsociologische onderzoekingen, maar die, zooals hij terecht opmerkt, den Islam niet behandelde en de instellingen op den voorgrond stelde; het feitelijke oekonomische leven, zooals wij het uit de ethnographen leeren kennen, plaatste hij er niet tegenover, en bij Rühl is dit juist de hoofdzak. Ik beschouw dit laatste als een groote verdienste en een groot geluk, immers om dat feitelijke leven is het toch in de eerste plaats te doen. De instellingen zijn neerslag, verharding (in den zin van „Verknöcherung") van het leven, waarop zij zeker ook weer een grooten invloed uitoefenen, maar het leven maakt in de eerste plaats de instelling. Het behoeft geen betoog, dat de ethnograaf en de sociograaf den historicus noodig hebben, niet buiten hem kunnen, maar de laatste heeft op het oogenblik meer van den sociograaf te leeren dan omgekeerd. — Rühl is het te doen om „die Erfassung eines wirklich bestehenden Zustandes". Het is gelukkig, dat hij zich een bepaald en beperkt deel van het Oosten (Algerie) uitkoos en dus niet tot willekeurige generalisatie over een grooter gebied gedrongen werd,

zooals Philippson in zijn „Mittelmeergebiet". Een voordeel van deze beperking is ongetwijfeld de haast volkomen beheersching der literatuur over dit gebied, welke bijzonder rijk en in vele opzichten voortreffelijk mag heeten.

De schrijver schildert dan, kort en scherp, de bevolkingselementen en de groote tegenstelling tusschen landbouwers en nomaden, die veel meer beteekent dan die tusschen Berbers en Arabieren, daar deze in de steden zoo goed als geheel gemengd zijn, trouwens ook in de intensiever geëxploiteerde deelen van het land, terwijl de stad voor hen niet zoo veel beteekent. Dan schetst hij den invloed van Europa, dien van den Islam, en wel in het bijzonder op de „Wirtschaft", en de beperkingen, die de Islam hier meebracht. Hij gaat na, waaraan de geringe productie i.r.z. te danken is: aan het fatalisme, het ontbreken van veiligheid en van het geloof in vooruitgang, de gebrekkige uitrusting, en de traagheid van den Oosterling. De kultureele waarde van den Islam tracht de schrijver vast te stellen, waarbij hij zich op de beste kenners beroept en de conventionele opvatting door een meer juiste vervangt.

Het mutualisme bespreekt hij in de vormen van gemeenschappelijken arbeid, van de wakf of haboes, de vrome stichtingen (de doode hand schijnt in Algerië over uitgestrekte bezittingen te beschikken), de aan het heele oosten eigene verhouding tot den arme, die als normaal beschouwd wordt, en tot den bedelaar, en eindelijk die tot den vreemdeling en den gast. Als bijzondere elementen der bevolking van Algerië behandelt Rühl de Joden en de Mozabieten, die tot de meest kurieuze menschengroepen behooren, met Joden en Parisis eenigszins te vergelijken.

Het betoog is glashelder, de beheersching der literatuur volkomen. De blik van den schrijver is geheel onbevangen en objectief. Wij hopen, dat hij nog menige schrede op dezen weg zal zetten en de Sociographie verrijken.

S. R. S.

Maurice B. Hexter. Ph. D. — Social consequences of business cycles. London. Pitman & Sons Ltd. 1925. 206 blz. 15 sh.

Uit den titel van dit boek is zijn inhoud niet gemakkelijk af te leiden en de conclusie geeft zelfs iets anders dan men naar den titel zou verwachten.

Het doel van den schrijver is n.l. te onderzoeken, welk verband er is tusschen de verschijnselen van levend- en levenlooze geboorte, sterfte, huwelijken en echtscheidingen (die de statistiek demografische noemt, waar hij als sociale aanduidt) en de economische.

Als middel daartoe gebruikt hij de aantallen geborenen, gestorvenen, huwelijken en echtscheidingen te Boston sedert het jaar 1900. In het eerste deel van het boek berekent hij van deze verschijnselen de seizoengolven en de „cyclical fluctuations", d.w.z. de golven, die in den loop der jaren zijn waar te nemen, en gaat dan, met toepassing der correlatie-formule, het verband na tusschen de maandelijksche geboorten en huwelijken, geboorten en werkloosheid, geboorte en sterfte, huwelijken en werkloosheid, huwelijken en echtscheidingen, echtscheidingen en werkloosheid. Voor elke maand verschil in tijd berekent hij een correlatie-coëfficiënt en daaruit leidt hij af, na hoeveel maanden het eene het sterkst op het andere inwerkt in positieven of negatieven zin, doordat een stijging van het eene aantal door een stijging of daling van het andere wordt gevolgd. Het verband, dat hij in dit deel van zijn boek constateert, is over het algemeen niet nieuw en meermalen reeds elders aangetroffen. Hier en daar maakt hij ter verklaring van de cijfers echter wel treffende opmerkingen.

Het belangrijkste is echter het tweede deel van het boek, waarin de „cyclische golven" der demografische verschijnselen in verband worden gebracht met die van enkele economische verschijnselen, zooals ze zijn berekend door het instituut voor economisch onderzoek, verbonden aan de Harvard Universiteit, dat den

bekenden „economischen barometer” samenstelt. De schrijver beperkt zich tot de groothandelsprijzen en de werkloosheid en komt ten slotte tot de verrassende conclusie, die men in den titel van het boek niet terugvindt, dat de demografische verschijnselen niet het gevolg zijn van de economische, maar daaraan voorafgaan. Een geringe sterfte, zegt hij, is een bewijs van een goeden gezondheidstoestand, een groot aantal concepties een bewijs van optimisme; deze beide werken stimulerend en leiden daardoor tot een verbetering van de conjunctuur; de conjunctuur, die immers mede psychologisch te verklaren is, al hangt zij niet uitsluitend van psychische factoren af.

In het onderzoek naar den wederzijdschen invloed van de economische en de daarin behandelde sociale factoren heeft men het belang van het boek, dat van tal van duidelijke grafieken is voorzien, te zien en dat in het bijzonder uit methodologisch oogpunt. De conclusies van den schrijver, gegrond alleen op de cijfers van Boston en op twee economische verschijnselen, achten wij wel wat gewaagd, maar het onderwerp is zeker een voortgezette studie op een grooter gebied en over een langere periode waard. Zijn methode is in ieder geval uitstekend en voor navolging volkomen geschikt.

J. H. VAN ZANTEN.

W. M. Wheeler. Social life among the insects.
VII en 375 bladz. Londen, Constable & Co.
(zonder jaartal) Prijs f 11.20.

Voor den socioloog, wiens taak het is de vormen te bestudeeren, die het menschelijk gemeenschapsleven op aarde aanneemt, moet het belangwekkend zijn, van tijd tot tijd een blik te slaan op die gevallen, waarbij deze samenlevingsvormen zich vertoonen als directe uitingen van instinkten en Triebe, weinig of niet beïnvloed door factoren als traditie en imitatie, en niet geleid door een regelend verstand, op het sociale leven der dieren dus. En onder de voorbeelden van sociale gemeenschappen in het dierenrijk behooren die van de insecten zeker tot de meest belangrijke. Het is daarom toe te juichen, dat iemand, die daartoe zoo bij uitstek bevoegd is als de Amerikaanschen Entomoloog Wheeler, schrijver o.m. van een der beste boeken over mieren, in dit nieuw en meer populair bedoeld werk voor een grooter publiek de voornaamste feiten van het sociale leven der insecten bijeenbrengt.

Het is natuurlijk niet mogelijk, in een kort bestek het in dit boek behandelde te resumeeren, slechts enkele meer algemeene punten mogen naar voren worden gebracht. In een zestal hoofdstukken worden achtereenvolgens de sociale kevers, de wespen, bijen, mieren met hunne gasten en de termieten behandeld. Het blijkt dat het verschijnsel van sociaal samenleven onder de dieren zeer oud is, zoo worden reeds in het Baltisch barnsteen (Onder-oligoceen) mieren gevonden, die in uitwendigen bouw en kastendifferentiatie volkomen met de tegenwoordige mieren overeenstemmen, zoodat men aannemen moet dat het verschijnsel van sociaal samenleven zeker al in de Krijtperiode voorkwam. Sindsdien zijn alleen reeds bij de insecten in niet minder dan 24 groepen onafhankelijk van elkaar sociale gewoonten ontstaan.

Nu moet men hierbij echter in het oog houden, dat Schr. het begrip sociale gemeenschap ruimer opvat dan meestal geschiedt. Zoo rekent hij er alle gevallen toe, waarin de ouders of een van hen zich het lot van eieren en larven aantrekken. Maar wanneer men deze „subsociale relaties” niet meerekent, blijven er toch nog een tiental groepen over (bij bijen, hommels, wespen, mieren en termieten) waar een hooger sociaal leven in den vorm van „staten” wordt aangetroffen.

Als bij zijne vroegere publicaties legt Schr. grooten nadruk op de rol, die voedingsrelaties spelen als basis van het sociale leven der insekten, en in het bijzonder op de beteekenis der „Trophallaxis”, de wederzijdsche voedseluitwisseling tusschen

moeder en larve, die hij als grondslag van alle sociale verhoudingen der insecten beschouwt. Hoewel het feit dezer uitwisseling niet ontkend worden kan, slaat Schr. m.i. de beteekenis daarvan wel wat al te hoog aan, en is hierover ook door Wasmann bestreden. Het lijkt mij, dat het sociale leven der dieren dieper gefundeerd is dan op voedselrelaties, en dat het zonder de aanneming van een sociaal instinkt onverklaarbaar moet blijven, hoe uit zulke eenvoudige voedseluitwisseling het gecompliceerde statenleven kon ontstaan.

Dat het sociaal leven van mensch en dier verwantschap vertoonen, zal wel niemand ontkennen. Echter betwijfel ik, of vele sociologen zoover zullen gaan als Schr. waar hij op p. 15 zegt, dat „human and insect societies are so similar, that it is difficult to detect really fundamental biological differences between them”.

Maar alles tezamen blijft het een goed geschreven boek, en ook voor niet-biologen zeer leerzaam. Een verdienste ervan is nog het groote aantal uitstekende illustraties, vele naar photo's. Een zeer uitgebreid literatuur-overzicht maakt het dengenen gemakkelijk, die zich verder in detailkwesties willen oriënteren.

Kortom een boek dat verlangen doet naar een dergelijk werk van even bevoegde hand over de sociale verhoudingen bij hogere dieren, waar in traditie en imitatie elementen optreden, die deze samenlevingsvormen boven het direkt instinktmatige verheffen, en zoo een overgang tot het sociale leven van den mensch vormen.

J. A. BIERENS DE HAAN

Rudolf Stammler. Rechtsphilosophische Abhandlungen und Vorträge.

Erster Band: 1888—1913. Pan Verlag

Rolf Heise, Charlottenburg 1925 (ing. 13 M., geb. 20 M.).

Hoogst belangwekkend is dit eerste deel der verspreide geschriften en onuitgegeven voordrachten van den Berlijnschen rechtsleeraar, bekend niet slechts door zijn rechtswijsgeerige werken (*Die Lehre vom richtigen Rechte, Theorie der Rechtswissenschaft, Lehrbuch der Rechtsphilosophie*), doch ook door zijn *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, een boek, hoofdzakelijk gewijd aan een onderzoek naar de wetten van het maatschappelijk leven, en vooral tot strekking hebbende een principieele bestrijding der Marxistische maatschappijleer.

Ook in het voor ons liggende deel wordt daaraan een opstel gewijd, getiteld: „Die Gesetzmässigkeit in Rechtsordnung und Volkswirtschaft”, een in 1902 gehouden voordracht over de methode om bovenbedoelde wetten op te sporen, waarbij, gelijk ook in het aangehaalde standaardwerk het geval is, het aanvaarden van het productie-verkeer als maatstaf voor een „wetmatigheid” van het maatschappelijk leven, in den trant van socialistische schrijvers als Marx en Engels, verworpen wordt, evenals schr. dit trouwens doet met de z.g. Manchesterschool van vrije ontwikkeling der economische krachten (Adam Smith, Cobden, Bright). Stammler stelt daartegenover een wetmatigheid van het maatschappelijk leven, welke gegrond is op regelen van conventie, maatschappelijk fatsoen, eener- en rechtswetten anderzijds, en werkt deze onderscheiding van maatschappelijke gedragsregelen uit in een bijdrage, getiteld: „Recht und Willkür”: aan den rechtsregel is men onderworpen, ook indien men hem niet erkent en daaraan niet onderworpen wenschte te zijn; bij de „Konventionalregel” daarentegen is zulks volgens schr. wél een voorwaarde.

Met dit laatste begrip hangt weder samen het hoogst belangwekkende opstel, gewijd aan de leerstellingen van het anarchisme, vooral gelijk dit door Proudhon en Stirner is verkondigd, volgens wie geenerlei rechtsregel bestaat, doch alles

afhankelijk gesteld wordt van de vrijwillige onderwerping door ieder lid der maatschappij aan het daarin levende verkeer. In dit verband zou ook gewezen kunnen worden op schrijver's opstel over begrip en beteekenis der *volonté générale* bij Rousseau, waarbij met nadruk op den voorgrond gesteld wordt, hoe deze het contrair social niet als een historisch feit, dan wel als een verklaringshypothese beschouwde. Ook uit een ander opstel, gewijd aan „Das Recht im staatslosen Gebiete” blijkt, hoezeer voor een grondig rechtswijsgeerig onderzoek al de aangevoerde vragen van maatschappij-leer van overwegend belang zijn, en welk innig verband er aldus bestaat met de rechtsphilosophie in engeren zin.

Indien wij ons thans daartoe wenden, nemen wij allereerst het magistrale, inleidende opstel ter hand over de methode der historische rechtsschool. Meesterlijk toch wordt daarin uiteengezet, hoe niettegenstaande de overtuigingskracht en genialen inzet van een Savigny en zijn volgelingen, tot in de zeventiger jaren toe, allengs het inzicht baan brak, hoe onvolledig deze historische richting was ter verklaring van de rechtswijsgeerige grondvraagstukken. Ook al trachtte zij, als tegenhangster der aan haar voorafgaande natuurrechtelijke stelsels, op de historische ontwikkeling der rechtsinstituten voort te bouwen, haar methode deugde niet uit wijsgeerig oogpunt; uit verschijnselen van het verleden kan men het wezen van elke rechtsinstelling niet afleiden. Voorts leed deze historisch getinte richting, gelijk schr. uiteenzet, aan het euvel om, evenals het vroegere natuurrecht, „mystieke” begrippen te bezigen als volksgeest, natie, „Zeitalter”, waaraan steeds wisselende uitlegging gegeven werd, onbruikbaar voor een wijsgeerig onderzoek. Daartoe behoorde dan ook in stede van de genetische methode, die het ontstaan van rechtsinstituten uit volksgeest enz. wil verklaren, een andere methode gebazigd te worden, door Stammler de kritische genoemd, de aan Kant ontleende methode, zoekende naar een formeel kenmerk, dat aan elk rechtsverschijnsel eigen is en daarin kan worden opgespoord.

Dit alles brengt ons vanzelf tot de rechtsopvatting van Stammler zelf, in kiem reeds neergelegd in het zoeven besproken, uit 1888 dateerende opstel, aanknoopingspunten vindende, — het bleek reeds ten aanzien van het begrip rechtsregel — in de reeds aangehaalde opstellen, doch volledig blootgelegd in de beide laatste opstellen van dit deel, getiteld „Wesen des Rechts und der Rechtswissenschaft” en „die Zukunftsaufgaben des Rechtes und der Rechtswissenschaft”, beide in 1913 verschenen in de bekende Systematische Rechtswissenschaft van Teubner's Kultur der Gegenwart. In beide opstellen, in het bijzonder het eerste, vindt men na een hernieuwde bespreking van de natuurrechtelijke en historische rechtsschool, een uiteenzetting van Stammler's kritische methode, voorts van zijn bovenaangeduid rechtsbegrip als een bijzondere soort van maatschappelijke norm, („ein unverletzbares selbstherrliches verbindendes Wollen”), waarna de rechts-idee aan de orde komt, de maatstaf, waaraan alle rechtsbeslissingen beoordeeld behooren te worden teneinde te voldoen aan den eisch van „richtiges Recht”, maatschappelijke gerechtigheid. Gelijk Stammler in dit verband telkens herhaalt, kan een rechtsvoorschrift, — men denke zelfs aan eenigerlei wetsbepaling — wel unrichtig Recht bevatten, zeer goed niet voldoen aan gemelden gerechtigheidseisch, in het gemeenschapsleven opgesloten liggende, en aldus niet overeenstemmen met de rechts-idee.

Het is hier niet de plaats hierop nader in te gaan, nog minder om, in alle bescheidenheid, bezwaren op te werpen tegen deze leerstellingen van den geleerden schrijver. Liever willen wij te dezer plaatse nog wijzen op de andere opstellen, in dit eerste deel opgenomen, en met het vorige telkens verband houdende. In de eerste plaats worde dan gewezen op de bijdragen, getiteld: „Die Bedeutung des Deutschen Bürgerlichen Gesetzbuches für den Fortschritt der Kultur”, op het referaat inzake het D.B.G. en „die innere Mission” (waarmede verbetering van maatschappelijke toestanden, als de behandeling van minder-

jarigen, ouderlijke macht en voogdij, van arbeiders enz. bedoeld is), doch vooral zij ter lezing aanbevelen het opstel, getiteld: „Die grundsätzlichen Aufgaben des Juristen in Rechtsprechung und Verwaltung”. Hieruit toch blijkt wederom, hoe belangrijk Stammler's leer der rechts-idee, (richtiges Recht) is voor de praktijk, niet slechts van den burgerlijken rechter (misbruik van recht, uitvoering naar goede trouw en billijkheid), doch ook van de administratiefrechterlijke organen: „das freie Ermessen des Richters”, waarover in het administratief recht steeds zooveel te doen is.

Zuiver juridisch zou men ten slotte kunnen noemen het opstel, gewijd aan de *condictio indebiti* („Zur Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch”), en de bijdragen over privileges en voorrechten, alsmede over het afsluiten van overeenkomsten en de contractsvrijheid, zij 't ook, dat naast interessante rechtsgeschiedkundige verwijzingen, de uitwerking van deze kwesties weer geschiedt aan de hand van het — gelijk vanzelf sprekend is — telkens terugkeerende richtige Recht.

Voorts treft men in dit deel nog boekbesprekingen aan over het werk van Tönnies: „Gesellschaft und Gemeinschaft”, voorts over een Italiaansch boek van Petrone over de Duitsche rechtsphilosophie, en over Lotmar's „Vom Rechte das mit uns geboren ist”, verder een referaat over „interkoloniale Rechtshilfe”, alsmede over „Gedanke und Ziel der Wohlfahrtspflege”.

Het bovenstaande moge echter reeds voldoende zijn om van de groote belangrijkheid van dit eerste deel overtuigd te zijn en met belangstelling naar de verschijning van het tweede deel uit te zien.

G. J. v. BRAKEL.

Naamsverwarring? Professor J. C. van Eerde schrijft een aardig artikeltje in het Haagsch Maandblad Juni 1925, getiteld „Exacte Volkenkunde”. Ik heb het tweemaal gelezen om te ontdekken, waarom hij hier van „exact” spreekt. Dit immers kan alleen beteekenen wiskundig nauwkeurig (wat wegen en meten onderstelt); in dien altijd bedoelden zin spreken wij van astronomie, physica en chemie als exacte wetenschappen, in de ethnographie kan niet wel sprake zijn van exactheid, in de ethnologie eigenlijk evenmin, alleen streefden Tylor, Steinmetz en Nieboer er in de ethnologische methode naar, doch zij konden alleen gevallen tellen. Wat Van Eerde bedoelt is doodeenvoudig toegepaste of praktische volkenkunde, zooals Ten Kate in zijn bekend en voortreffelijk opstel „Psychologie en Ethnologie in koloniale politiek” van 1916.

Professor Kohlbrugge gaf een boek uit onder den naam van „Praktische Sociologie”; de lektuur doet vermoeden, dat hij zijn publiek beter den weg had gewezen met het b.v. te noemen „Beschouwingen over maatschappelijk werk”, immers toepassing van welke uitkomsten of leerstellingen der Sociologie ook is nergens in het boek te vinden.

Zijn dit onnutte pedanterieën? Juiste titels zijn toch wel zeer gewenscht!

